

**РОДИННЕ Й НАЦІОНАЛЬНЕ: ПРОБЛЕМА ВИБОРУ
“МІЖ ДВОХ СИЛ” (НА МАТЕРІАЛІ П’ЄС
ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ
ТА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА)**

Л. Б. Процюк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури Інституту філології;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті проаналізовано драми «Останній сніг» Людмили Старицької-Черняхівської та «Між двох сил» Володимира Винниченка в аспекті екзистенційної проблеми вибору родинного та національного. До уваги взято також специфіку конфлікту п’єс, образний світ та інші поетикальні особливості творів. Доведено, що українська драма початку ХХ ст. активно розвивала психологізм як домінуючу рису.

***Ключові слова:** драма, екзистенційна проблематика, конфлікт, образ, контекст.*

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком сучасного літературознавства є відтворення цілісної картини розвитку української літератури, особливо тих періодів та письменників, котрі згодом замовчувалися та творчість яких спотворювалася тоталітарною владою. Одним із таких періодів був час національно-визвольної боротьби перших десятиліть ХХ ст. в Україні, а письменниками – Людмила Старицька-Черняхівська та Володимир Винниченко. Історична драматургія Старицької-Черняхівської була предметом наукових студій Миколи Сулими, Інни Чернової, Юрія Хорунжого. Загалом, вона не часто ставала об’єктом літературознавчого аналізу. П’єсу В. Винниченка «Між двох сил» в аспекті різноманітних літературознавчих проблематик брали до уваги Михайло Кудрявцев, Лариса Мороз, Володимир Панченко, Сергій Михида та багато інших вчених. Аналіз зазначених творів цих авторів дотепер не здійснювався.

Актуальність даної статті полягає в необхідності всебічного аналізу драматичної спадщини як Людмили Старицької-Черняхівської, так і Володимира Винниченка. Актуальним завданням також буде типологічне зіставлення драм двох письменників в аспекті проблеми екзистенційного вибору героїв у надзвичайній ситуації. Мета статті – розкрити психологічні виміри драматичного конфлікту родинного та національного у п’єсах вищевказаних авторів.

Виклад основного матеріалу. Художні конфлікти п’єс з української історії зумовлені не тільки жанровою специфікою драми, а й тематич-

ним вибором, відтак конфлікт вже закладений і в сюжет, і в характері, і в проблематику, оскільки п'єси не лише відтворюють історичне минуле, а й мають на меті репрезентувати сильну особистість українця, окреслити проблеми національної самоідентифікації.

П'єси Людмили Старицької-Черняхівської «Останній сніп» та Володимира Винниченка «Між двох сил» були написані 1918 року, в час, коли руйнувалися канони в європейському мистецтві, відгомін цього процесу доходив і до України. Не всі експерименти були шедеврами, але важливою була вже спроба оновлення традиції. Тогочасні політичні реалії – визвольні змагання і окупація Києва військами Муравйова, битва під Крутами і перші декрети Леніна, згубні для України. Євген Маланюк пізніше назвав п'єсу «Останній сніп», як і «Гетьман Дорошенко», “яскраво протиросійською” [4: 270]. Письменники своєю мистецькою прозорливістю відчували потребу в такій проблематиці, щоб по-своєму вплинути на тогочасні українські політичні реалії.

В одноактівці Л. Старицької-Черняхівської, основа якої, як зазначали тодішні рецензії, “надзвичайно проста” [7: 156], письменниця зображує добу розладу і руйнування козацької України. Дія відбувається за часів царювання Катерини II. Конфлікт базується на протистоянні двох типів світовідчуття: національного й антинаціонального, тобто спрямованого на збереження родинного, а отже, й традиційно українського трибу життя та спрямованого на підлабузництво й копіювання російських звичаїв, моди і ментальності:

... Й дочку

Не гріх би теж повезти на Москву:

Вже треба їй привчатися до звичаїв шляхетних [8: 391].

Володимир Винниченко змальовує “гарячі події”, зокрема політичну ситуацію в Україні 1918 року. Драматург втілює це через погляди і вчинки робітника-залізничника Микити Сліпченка та його дітей Софії, Христі, Марка, Тихона, Арсена, зятя Панаса, що стоять по різні сторони барикад. В центрі головного конфлікту бачимо протистояння між свідомими українськими силами та загарбниками, а в епіцентрі – неоднозначний образ Софії Сліпченко.

Тут виступає, власне, гегелівський драматизм, який мусить виникати не із зовнішнього, а “з внутрішньої волі і напруженого характеру” [2: 548], бо, на думку філософа, “в драмі головне... не реальне діяння, а розкриття внутрішнього духу дії як стосовно до діючих характерів і їх пристрастей, пафосу, рішень, протидії їх одне одному... так і щодо загальної природи дії з її боротьбою і долями” [2: 550]. Отож, конфлікт драми «Останній сніп» мотивований не безпосередніми діями героїв, а їхніми почуттями, а також подіями минулого. Таким чином, проявляється темпоральна двоплощинність драми, яка безпосередньо не реалізується на сцені, а виявлена через діалоги персонажів. Це зрада минулого та її розкриття в теперішньому. Зовнішня дія – хрестини – як така не впливає

на конфлікт одноактівки. А виведення другорядних персонажів (кумів) необхідне для показу байдужої до свого минулого і теперішнього статусу представників української нації, для яких обговорення побутових деталей важливіше за збереження самоідентичності. Стрижнем конфлікту є вірність і зрада української національної ідеї, виявлені через образи батька і сина. Їхні діалоги репрезентують протилежність поглядів і життєвих цінностей різних поколінь. Конфлікт Винниченкового твору охоплює конкретні вчинки персонажів, свідомі й несвідомі, щирі й провокативні. Лариса Мороз у монографії «Сто рівноцінних правд. Парадигми драматургії В. Винниченка» зазначає: “Змістову суть творчості В. Винниченка складають болісні роздуми над невідповідністю ідеалу дійсності, спостереження неймовірної складності людини – як істоти соціальної й водночас безмежного індивідуаліста – здатної на бездоганну самопожертву й шалений егоцентризм” [6: 15]

У драмі Людмили Старицької-Черняхівської спроба Андрія Нещадими, старого січовика-романтика, зрештою, й носія одвічних, нехай злегка ідеалізованих, замішаних на старовині та патріархальних моральних устоях принципів, зафіксувати історичну велич доби наштовхується на нерозуміння, а то й кпини з боку його рідного сина Семена. Перерубування генетичної сув’язі духовного родового зв’язку автохтонних народів – одне з провідних завдань будь-якої імперії. На цьому наголошують і Л. Старицька-Черняхівська, і В. Винниченко. Для Семена вже важливі не батькові ціннісні орієнтири, а спокій і добробут. Його репліка про те, що він не пам’ятає, якого куреня він був отаманом, видається спочатку свідченням його байдужості, прагненням забути про колишні військові походи. Але надалі з’ясовується, що причиною такого “забуття” є зрада. Цю зраду Семен мотивує намаганням порятунку людей, а батько трактує як зраду українських ідеалів.

У драмі Володимира Винниченка, як зазначає Сергій Михида, основний конфлікт розгалужується на зовнішній (подієвий): між національно свідомими українцями (крім Микити Івановича, Арсена, Марка, в цей табір заведено ще й вільних козаків і гайдамаків) і російським більшовизмом та внутрішній (психологічна драма Софії Сліпченко) [5].

Людмила Старицька-Черняхівська у своєму творі звертає увагу ще на один симптом розпаду надій на можливість державності України – приєднання і згортання військової слави Запорізької Січі, переродження козацької старшини, її гонитва за матеріальними благами. Ця проблема хвилює письменницю, бо переходить із п’єси в п’єсу, але вирішує її вона, звісно, за допомогою різних художніх засобів. Та моральне переродження запорізької старшини не можна трактувати, як не робить цього й драматург, як таке, що було характерне для всієї правлячої еліти козацтва. Промовистий фінал п’єси «Останній сніп» – своїм відступництвом Семен зводить у могилу батька Андрія Нещадиму. Володимир Винниченко, як зауважує Сергій Михида, в образі Софії Сліпченко ілюструє

несумісність марксизму і націоналізму, тож героїня ніяк не могла бути послідовною у своїх вчинках.

Символічного потрактування в Людмили Старицької-Черняхівської набувають образи дітей Семена Нещадими – Ганнусі й щойнонародженого хлопчика, цей хлопчик має в майбутньому стати новим українським героєм. Бо смерть старого козака мала би свідчити про його поразку й перемогу ідеалів нового покоління. Але не дає змоги вкорінитися переродженню наймолодше покоління, яке в п'єсі уособлює Ганнуса Нещадима, внучка козака-патріота й дочка зрадника. Цей образ, на думку сучасника авторки М. Мочульського, найкраще вдався авторці, на відміну від “трохи шабльонового” образу старого Нещадими і “анемічного, пасивного” зрадника – його сина [7: 157]. Образ Ганнусі задуманий письменницею, очевидно, як алюзія українського майбутнього.

Будь-який конфлікт репрезентується зіткненням прагнень героїв, що веде до перемоги або поразки [3: 164]. Мусимо уточнити цю тезу, оскільки таке зіткнення завжди завершується одночасною перемогою/поразкою. Відсутність багатоплановості дії в аналізованих творах дає можливість простежити його внутрішню гостроту. Людмила Старицька-Черняхівська відходить від своєї усталеної побудови конфліктної схеми на стику любовної і суспільно-політичної колізії, залишаючи лише суспільно-політичний план. Він є чинником родинного конфлікту. У Володимира Винниченка спостерігаємо обидва типи колізій, що ще більше увиразнює сімейне протистояння. “Доки ви будете знущатися з народу, який на своє лихо породив вас? Схаменіться прокляті: ви ж руїни робите з нашої любшої землі, ви грабуєте її [...], ви калічите дітей свого народу, одбираючи в них мову, серце, душу їхню” [1: 56].

Важливу роль відіграє й мовленнєвий контраст, який не зводиться до реплік й епізодичних суперечок головних персонажів, а охоплює увесь текст і збігається з контрастністю характерів.

У конфлікті одноактівки Людмили Старицької-Черняхівської домінує проблемно-тематичний аспект, оскільки дія розгортається навколо ідейного вибору героїв та його наслідку для кожного з них. У процесі розвитку дії характери є статичними, тобто вони від самого початку показані як цілісні й сформовані в минулому, яке у п'єсі не виведено (про нього дізнаємося з діалогів персонажів), з протилежними поглядами, що вже само собою є підґрунтям для виникнення конфлікту. Саме ідейні протистояння виступають основою конфлікту й характеротворення. Допоміжними засобами є мовний контраст, символічне трактування образів Ганнусі й новонародженого, репліки й вчинки другорядних персонажів. Володимир Винниченко теж яскраво увиразнює головний і побічний конфлікти мовними засобами. Але всі образно-структурні компоненти п'єси скеровані на проблемно-тематичний план, тобто повинні відтворити концептуальне завдання автора.

Проблема національного відступництва й зради, бажання вижити й зберегти національне “я” в імперських умовах, пошуків компромісу була для Л. Старицької-Черняхівської та В. Винниченка дуже актуальною. Обдаровані тонкою інтуїцією письменники передчували майбутні жахливі події в Україні. І своїми п’єсами намагалися застерегти свій народ, щоб не дозволив спалювати себе, ще раз нагадати про його споконвічні волелюбні поривання.

Література

1. Винниченко В. Між двох сил. Драма на п’ять дій / В. Винниченко. – Вітчизна. – 1991. – №2. – С. 20-60
2. Гегель Г. В. Ф. Естетика: в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1971. – Т.3: [перевод Б.С. Чернышов и др., под. ред. Мих. Лифшица]. – 621 с.
3. Левитан Л. С. Основы изучения сюжета / Л. С. Левитан, Л. М. Цилевич. – Рига: Звайгэне, 1990. – 187 с.
4. Маланюк Є. Ф. Юрій Липа-поет / Є. Ф. Маланюк // Книга спостережень: В 2 т. – Торонто: Гомін України, 1962. – Т.1. Проза. – С. 225-238
5. Михида С. Слідами його експериментів. Змістові доміанти та поетика конфлікту драматургії Володимира Винниченка / С. Михида. – Кіровоград, 2002. – 190 с.
6. Мороз Л. З. «Сто рівноцінних правд». Парадокси драматургії В. Винниченка / Л. З. Мороз. – К., 1994. – 208 с.
7. Мочульський М. М. Людмила Старицька-Черняхівська, “Останній сніп” (Рецензія) / М. М. Мочульський // Літературно-науковий вісник. – 1917. – Т. 68. – С. 156-157
8. Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Л. М. Старицька-Черняхівська; [вступ. стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого]. – К.: Наукова думка, 2000. – 848 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 26.08.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.,*

DOMESTIC AND NATIONAL: THE PROBLEM OF CHOOSING “BETWEEN TWO FORCES” (ON THE MATERIAL OF PLAYS BY LIUDMYLA STARYTSKA-CHERNIAKHIVSKA AND VOLODYMYR VYNNYCHENCO)

L. B. Protsiuk

*Vasyl Stefanyk Precarpathians National University;
Department of Ukrainian literature of Institute of philology;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57; phone +380 (342) 59-60-74*

The article analyses the drama works «Last Sheaf» by Liudmyla Starytska-Cherniakhivska and «Between Two Forces» by Volodymyr Vynnychenko in aspects of the choice of the domestic and national existence problems. The author analyses conflict, images of the work, the plot, composition and other aspects of poetics. The article proofs psychologism as a main feature of the Ukrainian drama at the beginning of last century.

Key words: *drama, existential problems, conflict, image, context.*